

**Alexander Gagliano &
Kina Pohjanen**

ELDSJÄLARNA

**Bidragssverige,
gängrekryteringen och
pengarna som försvann.
En granskning.**

Bokförlaget Forum



**Bokförlaget
Forum**

BOKFÖRLAGET FORUM
Box 3159, 10363 Stockholm
info@forum.se | www.forum.se

COPYRIGHT Alexander Gagliano och Kina Pohjanen, 2026

OMSLAGSFORMGIVARE Sara R. Acedo

ISBN 978-91-37-16592-9

TRYCKT HOS Scandbook, EU 2026

Första tryckningen

INNEHÅLL

Prolog	7
New York	9
Inledning	13
Botkyrka och statsbidraget	23
Flamman	137
Idrottsföreningen och läxhjälpen	171
Det svikna löftet	207
Allmänna arvsfonden	239
Att granska det goda	257
Referenser	309
Tack	317

PROLOG

Vi kan lika gärna säga det direkt: Det här är ingen rak och enkel story. I kampen mot gängens barnrekrytering har Sverige satsat miljarder på förebyggande insatser. Kommuner, föreningar och lokala eldsjälur har pekats ut som nyckeln till förändring. Det är där relationerna finns, där förtroende skapas och där samhället kan nå barn och unga innan kriminaliteten gör det.

Många gånger är gränsen mellan äkta engagemang och bluff svår att dra. Vad händer när systemet byggs på tillit samtidigt som kontrollen är bristfällig?

I den här boken följer vi pengarna som skulle användas för att skydda barn och unga från att bli gängens nästa rekryter. Vi följer dem genom ett system där staten skjuter till medel, kommuner förväntas agera snabbt och civilsamhället ges en allt större roll i det brottsförebyggande arbetet. Ett system där ambitionerna från samhället är höga, men där styrning, uppföljning och ansvarsfördelning ofta är otydliga.

Vi har själva granskat hur ett särskilt statsbidrag mot gängrekrytering hanterades i Botkyrka kommun. Därutöver bygger boken på andra journalistiska granskningar och rättsprocesser som blottlagt liknande problem i olika delar av landet. Tillsammans tecknar de en bild som sträcker sig långt bortom ett enskilt fall. Och den gemensamma nämnaren är inte illviljan, utan tilltron. Tilltron till att de som säger sig vilja göra gott också gör det. Till att systemen bär sig själva. Tilltron till att pengar som är tänkta att skydda barn aldrig skulle kunna missbrukas.

Sverige är ett tillitssamhälle. Det är en av våra stora styrkor. Men

i mötet med organiserad brottslighet, ekonomiska incitament och politiskt tryck att »göra något« snabbt, blir tilliten också en sårbarhet. När gängkriminaliteten breder ut sig och barn rekryteras för att utföra våldsdåd mobiliseras de goda krafterna. Fältassistenter, föreningar, mentorskap och lokala eldsjälar lyfts fram som lösningen. Och mycket fungerar. Människor gör skillnad varje dag.

Men samtidigt växer ett parallellt Bidragssverige fram. Ett eget ekosystem av tillfälliga satsningar, projektpengar och personberoende strukturer där ingen har helhetsbilden. Där uppföljningen släpar efter. Där gränsen mellan engagemang, okunskap och egenintresse suddas ut.

Det här är inte berättelsen om enstaka misstag eller några få röt-
ägg. Det är berättelsen om ett systemfel, där goda avsikter blivit en blind fläck.

Det här är *Eldsjälarna*. En bok om Bidragssverige och de goda krafterna – och om vad som händer när tilltron till godheten blir så stor att ingen granskar den.

Alexander Gagliano och Kina Pohjanen, maj 2026

NEW YORK

Solen skiner in genom de stora fönstren i gångtunneln som förbinder Gate F62 och SAS-planet på Arlanda flygplats. Det är förmiddag måndag den 11 mars 2024 och gruppen med unga vuxna är på väg ombord tillsammans med personal från Botkyrkas kultur- och fritidsförvaltning. Stämningen är hög och flera mobilkameror är framme och dokumenterar starten på den stora resan.

Det är totalt 23 personer som kliver på planet, som ska lyfta klockan 10.40 mot *The Big Apple*. Ombord finns inte bara en kommunikatör, en föreningskonsulent och flera verksamhetschefer – här finns även en dansgrupp, två externa reseledare, en enhetschef och flera ungdomscoacher. De är taggade. Förväntningarna höga.

Resan har under förberedelserna beskrivits som en studieresa, men är också tänkt att vara en sorts upptäcktsfärd – ett försök att förstå hur kultur kan vara en väg till delaktighet, arbete och framtidstro. Botkyrka har i planeringen formulerat syftet med resan som ett sätt att undersöka och lära sig hur New York använt kultur som ett verktyg mot social och ekonomisk utsatthet. Man vill särskilt se hur institutioner i staden arbetar med unga genom musik, dans, konst och demokrati. New York är utvalt för sin ikoniska status, och även för att det är en mångkulturell stad med stark identitet. Precis som Botkyrka.

Det är eftermiddag i New York när SAS-planet slår i marken på flygplatsen Newark i New Jersey sydväst om Manhattan. Gruppen tar sina väskor och hoppar in i förbeställda stora taxibilar som ska

ta dem till boendet. Både personalen från kultur- och fritidsförvaltningen och de unga vuxna som är med ska bo i Brooklyn, men på olika hotell några hundra meter från varandra, i närheten av Sunset Park. Under färden på motorvägen I-95, genom en av alla vägtullar man måste färdas igenom från flygplatsen till hotellen, ljuder tonerna till låten »Empire State of Mind« med Jay-Z och Alicia Keys på högsta volym ur en av bilarnas högtalare. I samma ögonblick som refrängen ekar svänger passagerarna armarna i luften i takt med musiken och alla sjunger med – »Neeew yooork«.

De ungas hotell ligger på 39th Street. Här går rummen i vitt, stora fönster vetter mot norr. Och väl på plats måste förstas utsikten dokumenteras. Kamerorna kommer fram igen och filmar hustaken över Brooklyn. Långt där borta på Manhattans södra spets sträcker sig Freedom Tower mot den klarblå himlen.

New York vibrerar av liv när gruppen från Botkyrka kliver ut i den varma marsluften. På Brooklyn Public Library öppnas dörrarna till en värld där böcker möter människor – där unga hittar vägar genom utbildning, kultur och drömmar.

På biblioteket ägnar ett helt team en eftermiddag åt att visa hur de arbetar med unga i utsatta områden. Presentationer, berättelser och samtal varvas med visningar av lokaler där kultur fungerar som en väg in i samhället. Här är mentorskap, läsande och långsiktiga stödprogram en självklar del av vardagen. För Botkyrkagruppen känns det som att stiga rakt in i en möjlig framtid – en modell att inspireras av och översätta till den egna verkligheten hemma.

Gruppen behandlas inte som besökare i mängden, utan som en delegation som någon faktiskt har avsatt tid för. Det sätter en ton som följer dem genom hela veckan: en känsla av att det de gör här spelar roll. På riktigt.

På Schomburg Center i Harlem blickar de in i den afroamerikanska kulturens historia, och på Apollo Theater upplever de energin från *Amateur Night*, där framtida stjärnor tänds inför publikens jubel. Dansarnas dagar varvas med afrobeat-workshop och dansvideor i tunnelbanan. Andra delar av gruppen besöker City University och hör om hur utbildning kan förändra liv.

I Bronx, på ett center för unga som varit i kontakt med kriminalitet, får gruppen se ytterligare ett perspektiv. I en studio som långsamt byggs upp, med små medel och stora ambitioner, är skapandet centralt. Här möts Botkyrka och New York i dans, musik och berättelser om vad som formar ett liv. De får träffa Martha Diaz, en lokal eldsjäl som arbetar med unga på glid genom musik och kultur – det är ett av resans mest känslomässigt starka ögonblick, där två verkligheter speglar varandra och skillnaderna blir lika tydliga som likheterna.

Besöken hos Sony Music och DefJam visar två sidor av musikvärlden. På Sony öppnar den svenske producenten Fredro dörarr som annars är stängda. En av deltagarna från Botkyrka får spela upp sin egen musik, och tas på allvar. Det gör intryck. På DefJam är atmosfären mer formell: långa bord, vattenflaskor ordnade i raka led när gruppen kliver in – och noggrant planerade möten. Samtalen här handlar om hiphopens historia och kulturens roll i att bära ett samhälles berättelser. Tillsammans blir besöken en påminnelse om att kultur kan vara såväl uttryck som identitet och kraft.

När gruppen mot slutet av veckan rör sig genom Harlem och kliver in på Dreamyard – en organisation som använder konst och kultur för att stärka unga – möter de en annan sorts energi: snabb, otålig och skapande. Lokalerna är enklare och resurserna färre än hemma, men drivkraften går inte att ta miste på. De unga som är där talar om en »hustler mentality« – att ingenting kommer gratis och att man själv måste skapa de möjligheter som inte finns.

Efter varje studiebesök samlas gruppen i workshops för att pra-

ta igenom vad de sett och upplevt. De försöker ringa in vilka idéer som kan användas hemma, vilka arbetssätt som gör skillnad, vilka kontakter som kan växa till något långsiktigt. Och framför allt: hur New Yorks skala kan översättas till Botkyrkas möjligheter. Fokus ligger på att hämta hem metoder; hur mentorsskap inom kreativa näringar kan fungera i praktiken, där aktörer i USA i många fall har kommit längre än vi i Sverige.

När de till sist dansar på Times Square i det pulserande neonljuset rör de sig framför en växande publik, och allt de gjort känns fullbordat. Det är detta som de åkt hit för. För mötena, de nya upptäckterna och de oväntade perspektiven. Den här resan har inte bara handlat om New York, utan om att förstå sin egen plats i världen.

Mycket har förändrats sedan resan till New York. Verksamheten Ung 16–19 som resan var kopplad till är pausad. Två kommunanställda som var med har tvingats lämna sina tjänster. Och flera av deltagarna i gruppen beskriver att de känt sig ifrågasatta – som om de anklagades för något de inte förstod. Den stolthet och entusiasm som fanns i New York har bytts mot osäkerhet och tystnad.

När resenärerna från Botkyrka rör sig på Manhattans gator, när de dansar i tunnelbanan eller lyssnar på människor under mötena, vet de ingenting om detta. De anar inte att veckan i New York ska få följer långt bortom resans sista dag. Det som börjar som inspiration och ny kunskap växer snart till något större och mer komplicerat. För några i gruppen blir det början på förändringar som de inte själva kan kontrollera. Och med tiden visar det sig att även kommunen, organisationen och människor runt omkring påverkas – på sätt som ingen hade kunnat förutse.

INLEDNING

Utförare. Klivare. Goare. Golare. Termosbomb. *Crime-as-a-service*. Barnsoldat. Vi har tvingats lära oss ett nytt språk: ett mörkrets, våldets och rekryterings vokabulär. Skuggvärlden, de kriminella gängens parallella verklighet, har trängt sig in i svenssonlivet. Gängens barnrekrytering har ökat explosionsartat både i omfång, räckvidd och brutalitet: till synes välmående barn utan personlig koppling till vare sig beställare eller offer, uppdrag i andra länder, 13-åringar som rekryteras för beställningsmord.

Samhället svarar med hårdare lagar, sänkt straffbarhetsålder och kraftigt utökade befogenheter för polis. Polisen ger sina insatser namn som Frank och Frigg. En pansarnäve ska klämma åt det som ibland beskrivs som en hydra: om du kapar ett av monstrets många huvuden växer ett nytt fram.

Men hur stoppa nyrekryteringen av barn och unga när nästan inget verkar avskräcka? Trots uppmärksammade fall av tortyr och mord på tonåriga rekryter som till och med i vissa fall streamats live på sociala medier fortsätter barn och unga att dras in och ta på sig gänguppdrag.

Dåvarande rikspolischefen Anders Thornberg sa mitt under våldsvågen 2023 att polis och rättsväsende inte klarar det här själva:

»Det viktigaste för att komma åt det här är att stoppa rekryteringen. Utnyttja alla goda krafter i samhället för att få stopp på det här.«

Efterträdaren på rikspolischefsposten, Petra Lundh, är inne på samma spår. Det krävs en mobilisering för att vända utvecklingen:

»Alla kan inte göra allting. Men alla kan faktiskt göra någonting. Det finns så många goda krafter i samhället, och tillsammans är vi starka.«

Det låter vettigt, rent av självklart. Men det väcker också frågor. Vem räknas som en »god kraft« – och vem kontrollerar att de »goda« verkligen är det?

När makthavare talar om goda krafter syftar de sannolikt på alla som bygger relationer, erbjuder alternativ och stöttar unga bort från kriminalitet, som till exempel skola, socialtjänst, polisens förebyggande enheter, ideella föreningar, idrottsrörelsen, trossamfund, fritidsledare, föräldranätverk, nattvandrare och lokala eldsjälar. Det är medmänniskor som ser när en ung person börjar svaja, som märker vem som isoleras och vem som plötsligt försvinner på kvällarna. De som orkar fråga en gång till och som ibland får ett förtroende som myndigheter sällan får.

När det fungerar blir de ett skyddsnät som kan konkurrera med gängens löfte om lojalitet och snabba bekräftelser. Här finns en stor styrka, men också en svaghet. Granskning och kontroll har inte prioriterats och systemen har visat sig ha risker. Vår tillitsbaserade förvaltning är en av bakgrunderna till den växande så kallade välfärdsbrottsligheten.

Det är naturligtvis svårt att veta hur mycket pengar från vårt välfärdssystem som försvinner ut i brottslingars fickor genom missbruk och fusk. Men 2025 gjorde regeringen uppskattningen att mellan 15 och 20 miljarder kronor betalas ut felaktigt per år. En studie från Ekonomistyrningsverket (numera Statskontoret) från 2023 visade att ungefär hälften av de felaktiga utbetalningarna från de statliga välfärdssystemen bestod i medvetet fusk.

I en rapport från Försäkringskassan från slutet av 2025 är exempelvis slutsatsen att 4 000 personer som definierats som gängkriminella av polisen över tid fått sammanlagt 3,6 miljarder kronor, i snitt cirka 1,5 miljoner kronor per person, i sjukpenning, sjukersättning eller olika arbetsmarknadsstöd. Att använda socialförsäkringen blir ett sätt att skaffa sig en vit inkomst på pappret.

När den organiserade brottsligheten ägnar sig åt systematiska

bedrägerier, välfärdsbrott, infiltration och korruption, uppkommer en ny fråga: Hur vet vi att de som säger att de ska skydda unga från gängen inte i själva verket utnyttjar systemet, och ibland även utnyttjar barn de säger sig skydda?

Den som börjar bena i begreppet »goda krafter« upptäcker snart att det inte finns någon helt fast mark under fötterna. Till exempel tycks det ha skett en infiltration av förmodat »goda institutioner« som HVB-hemmen. Det står för hem för vård eller boende, alltså platser där barn som behöver skydd – från andra eller från sig själva – ska bo och få hjälp. Ersättningarna är höga medan regelverket är svagt.

Under senare år har polisen och flera andra myndigheter varnat för att kriminella aktörer har tagit sig in i vissa av dessa verksamheter, som ska vara trygga. Det finns de som bedriver HVB-verksamhet för att tjäna pengar och inte för att hjälpa barn. Varken polis, tillsynsmyndigheten Inspektionen för vård och omsorg, Ivo, eller någon annan myndighet har full makt att stänga hem som de anser har infiltrerats.

Fenomenet med infiltration av HVB-hemmen sätter fingret på hur svårt det är att veta och samtidigt hur problematiskt det är när de som helt uppenbart förväntas vara »goda krafter« visar sig vara det motsatta. Vårt samhälle verkar inte alls riggat för att hantera den här problematiken.

Polischeferna har rätt i att ansvaret för att hindra nyrekryteringen till gängen inte alls bara ligger på polisen. Det ligger fördelat på en rad olika myndigheter. Sedan den 1 juli 2023 är också kommunernas ansvar för det brottsförebyggande arbetet tydligt lagstadgat. Sveriges 290 kommuner ska ta fram lägesbilder, göra åtgärdsplaner, samordna brottsförebyggande frågor och skriva överenskommelser med externa relevanta aktörer.

– För att stoppa nyrekryteringen till kriminella nätverk och trycka tillbaka den grova brottsligheten krävs ett strukturerat och långsiktigt brottsförebyggande arbete i hela samhället. I det arbetet spelar kommunerna en central roll, sa Gunnar Strömmer i samband med att lagen träder i kraft 2023.

Regeringen har tryckt på att civilsamhället måste vara en del av lösningen. Civilsamhället kan definieras som »en arena, skild från staten, marknaden och det enskilda hushållet, där människor, grupper och organisationer agerar tillsammans för gemensamma intressen«. Det är organisationer som idrottsföreningar, trossamfund, lokala föreningar och stiftelser.

I mars 2024 antog regeringen en brottsförebyggande strategi, »Barriärer mot brott – en socialpreventiv strategi mot kriminella nätverk och annan brottslighet«, som bland annat går ut på att skapa bättre förutsättningar för samarbete med civilsamhället i lokalt brottsförebyggande arbete.

– Brottsligheten måste bekämpas och förebyggas med hela samhällets samlade förmåga. Det civila samhällets organisationer erbjuder viktiga insatser på området och bidrar med erfarenheter och perspektiv som är nödvändiga i det brottsförebyggande arbetet, sa justitieminister Gunnar Strömmer sommaren 2024.

Civilsamhället kan enligt regeringen ha flera funktioner. Dels erbjuda viktiga sociala insatser som förebygger kriminalitet och bryter utanförskap. De bidrar också med förankring i lokalsamhället och innovativa arbetssätt. Viktigt är också att de har kunskap och relationer om målgrupper som det offentliga vill nå i det brottsförebyggande arbetet. De kan alltså både inhämta information kring vad som händer i lokalområdet – och sprida kunskap.

Och det verkar även finnas ett stort intresse från civilsamhällets sida att hjälpa till, något som framkommer i en lägesbild från Nod – en länk mellan föreningslivet i Sverige och regeringen. De har intervjuat ett trettiotal föreningar som bedriver brottsförebyggande arbete.

I rapporten tecknas bilden av en verksamhet som varje dag finns där skola, socialtjänst och polis inte alltid når fram – i föreningslokaler, på nattvandringar, vid fritidsaktiviteter och i samtal med unga.

Det är också just möjligheten att skapa förtroende, närvaron och uthålligheten som lyfts fram som civilsamhällets största styrkor. Flera organisationer beskriver hur de når grupper som offentliga aktörer har svårt att komma nära: unga med bristande skolnärvaro, föräldrar med lågt förtroende för myndigheter, eller familjer som lever med ekonomiska och sociala utmaningar. I många områden är föreningslivet en av få stabila institutioner, menar intervjupersonerna, och den långsiktiga närvaron skapar en unik förmåga att tidigt upptäcka både förändringar som sker och behov som finns.

Men rapporten visar också på en rad hinder. Det största är bristen på långsiktig finansiering. Många organisationer lever med korta projektbidrag som gör det svårt att planera, utveckla metoder eller behålla personal. För andra är det samarbetet med kommuner som skaver. Många upplever att de bjuds in för sent i processen eller inte alls, att kommunernas kontaktpersoner saknar mandat och att roller och ansvar är otydligt formulerade. Samtidigt upplever flera att myndigheter saknar kunskap om civilsamhällets arbetsformer och potential.

Nod menar att när lagen om kommunernas ansvar för brottsförebyggande arbete trädde i kraft 2023 väcktes stora förhoppningar, men få organisationer har hittills sett en tydlig förändring. Många hade hoppats att lagen skulle leda till en mer strukturerad samverkan, där civilsamhället ses som en strategisk partner snarare än ett tillfälligt komplement. I dag finns en känsla av att kommunernas brottsförebyggande arbete fortfarande ofta sker ovanför civilsamhällets huvud, trots att föreningarna sitter på kunskap som hade kunnat förbättra både lägesbilder och åtgärdsplaner. Rapportens slutsats är att civilsamhällets insatser är både omfattande och avgörande, men dess potential utnyttjas inte fullt ut.

Regeringar som lutat både åt höger och vänster har valt att trycka på hur viktigt civilsamhället är. Tidöregeringen har gett Brottsförebyggande rådet, Brå, i uppdrag att stötta kommunerna i att ta hjälp av civilsamhället. I en redovisning till regeringen våren 2026 konstaterar Brå att nära tre av fyra kommuner uppger att de samverkar med civilsamhället i det brottsförebyggande arbetet. Vanligast är samverkan med trossamfund, kvinnojourer och olika typer av föreningar.

Nästa steg i att ytterligare tydliggöra hur stort ansvar kommunerna har för brottsförebyggande kom i och med nya *socialtjänstlagen* som trädde i kraft sommaren 2025. I den förtydligas bland annat kommunernas brottsförebyggande ansvar gällande specifikt barn och unga. Regeringen avsätter omkring 10 miljarder i riktade stöd till kommunerna fördelat från 2024 till 2028 för att stötta dem i att komma in i den nya kravställningen som den nya socialtjänstlagen innebär.

Utöver lagstiftningen styrs allt detta av pengar. Staten avsätter alltså sammanlagt betydande belopp – i miljardklassen – till brottsförebyggande i olika statsbidrag till kommuner. Flera myndigheter har också i uppdrag att fördela pengar till civilsamhället för brottsförebyggande. Nattfotboll, läxhjälp, tjej- och killgrupper, avhopparverksamhet – listan över insatser och projekt som kan söka pengar är lång.

I teorin är det här enkel matematik: de goda krafterna ska få stöd att göra mer.

I praktiken finns risken för att det skapas en perfekt storm. Kommuner med hårt pressad socialtjänst förväntas snabbt söka, fördela och följa upp nya projektpengar. Civilsamhällets organisationer – ofta små föreningar – väntas axla en central roll i att hålla unga borta från gäng. Kontroll, uppföljning och utvärdering släpar efter.

Vad är det då som fungerar som brottsförebyggande för att motverka att barn och unga dras in i gängkriminaliteten?

En fråga som kan verka rak och enkel – men som visar sig mycket svår att svara på.

– Vi vet inte tillräckligt mycket om det, säger Johanna Skinnari, utredare vid Brottsförebyggande rådet.

Men det betyder inte att det inte finns något som fungerar. Där emot är det mycket svårt att dra slutsatser om vad som gett effekt och inte.

– Det är också väldigt konstigt att inte göra något i avsaknad av evidens. Man ser ju hur skadorna utspelar sig och någonting måste man göra. Ibland kan man ändå förnuftsmässigt inse att det är bättre att man försöker nå en grupp och förändra den än att luta sig tillbaka och se hur många som dör. Det är liksom inte ett alternativ, säger Daniel Vesterhav, enhetschef på Brå.

Därför används i stället ofta begreppet »kunskapsbaserat« när det gäller socialt brottsförebyggande arbete. Frågan om vad som kan anses vara rimliga och vettiga metoder att få unga att vaccineras mot eller avbryta en inledd brottskarriär är något som flertalet personer som figurerar i den här boken har haft anledning att fundera över.

Eftersom civilsamhällets organisationer, och framför allt föreningslivet, har kommit att ges en så pass viktig roll i det brottsförebyggande arbetet i Sverige blir det intressant för oss att titta närmare på just föreningar. Föreningslivet rymmer allt från små grupper till stora organisationer med avancerad administration. Oavsett storlek bygger det på samma princip: människor går samman för att uppnå något som de inte ensamma kan driva.

Vi har inte kunnat hitta att någon myndighet eller liknande har överblick över hur mycket offentliga medel som går specifikt till

föreningslivet. Det närmaste vi kommer är en siffra från regeringen från 2022 på att det årligen fördelas över 20 miljarder kronor till det civila samhället genom olika typer av statliga bidrag.

Utöver det finns bidrag som delas ut via kommuner och regioner, samt möjligheten att söka projektpengar från till exempel Allmänna arvsfonden och EU:s socialfond.

I lägesbilden över organiserad brottslighet från hösten 2025 pekar svenska myndigheter på en förskjutning: när kontrollerna ökar gällande företag förväntas fler kriminella söka sig till ideella föreningar och stiftelser.

Skälen är flera.

En förening är, precis som ett aktiebolag, en juridisk person. Den kan sättas som en sköld mellan den som agerar och den som granskar. Det har också skett en breddning i vad en ideell förening kan syssla med. I dag kan ideella föreningar delta i mångmiljonupphandlingar om att få uppdrag av kommuner, eller driva friskolor som omsätter hundratals miljoner.

Samtidigt finns ingen samlad lag om ideella föreningar, inget nationellt föreningsregister och i dag krävs i praktiken bara ett papper till Skatteverket för att få ett organisationsnummer.

Det finns inget krav på att rapportera in vilka som sitter i styrelsen, ingen obligatorisk ID-kontroll, ingen systematisk överblick över vem som faktiskt företräder föreningen.

För den som vill fuska eller tillskansa sig bidrag är detta en drömkonstruktion. För den myndighet eller kommun som ska kontrollera att offentliga medel används rätt är det ett mardrömsscenario.

Det finns också ett grundläggande missförstånd som återkommer i våra intervjuer: många kommuner, föreningar och bidragsgivare tycks utgå från att föreningslivet är hårdare reglerat än det faktiskt är.

När vi börjar granska hur pengar mot gängrekrytering fördelas och används upptäcker vi att en mycket större del av ansvaret än vi förstått lagts på kommuner och civilsamhälle. Staten ställer krav, pekar ut riktning och skjuter till pengar. Kommunerna förväntas lösa problemet. Kontroll- och uppföljningssystemen släpar efter, eller saknas.

Det innebär inte att alla föreningar som tar emot medel fuskar. Tvärtom: många sliter hårt, med små marginaler, och gör skillnad för unga varje dag. Men det innebär att systemet öppnar dörren för något annat också. Slarv, okunskap och sammanblandning av privata och offentliga pengar. Organiserad brottslighet som letar efter nya sätt att komma åt välfärdsmedel. Eldsjälar som sakta förskjuter fokus – från engagemang till egenintresse.

Det är den glidningen vi vill undersöka.

Vår bok tar sin början i Botkyrka med en bidragshärva.

Där hade kommunen under tre år fått omkring 65 miljoner kronor i ett särskilt statsbidrag för att motverka rekrytering av barn och unga till kriminalitet. Vår granskning i Sveriges Radios Ekot avslöjade stora brister i hur kommunen använde de statliga medlen, något som de till slut själva fick svårt att förklara.

För oss blev härvan i Botkyrka en ögonöppnare som gjorde att vi började se oss om efter fler exempel. Vi bestämde oss för att ta hjälp av journalistkollegor och andra som granskat intressanta fall.

I Malmö har en förening som hyllats för arbetet mot ungdomskriminalitet visat sig ha gjort brottsförebyggandet till business, med politiskt skydd. Sydsvenskans reporter Andreas Persson guidar oss genom sin granskning – som började med ett mycket kortfattat tips i mejlkorgen.

Fallet med Bergsjön SK i Göteborg hade kanske aldrig uppdragats om inte en sten satts i rullning av en myndighetskontroll som sedan följdes av att ett par ytterligare myndigheter oberoende av varandra bestämt sig för att föreningslivet behöver granskas. Idrotts- och

kulturföreningen tömdes på pengar av sin egen företrädare. Fallet visar hur svårt det kan vara att värna något som börjar i genuint engagemang, men där ekonomiska incitament, bristande insyn och personberoende strukturer skapar utrymme för missbruk.

De tre fallen är olika – men de har gemensamma nämnare.

De utspelar sig i miljonprogramsområden som klassats som utsatta av polisen då de präglas av social utsatthet och att gängen redan har stark närvaro. De involverar offentliga medel som ska gå till att skydda barn och unga. Och de visar hur svårt samhället har att skilja mellan de som är goda krafter, de som vill väl men saknar förmåga – och de som utnyttjar systemet. Det blir också en snabb överflygning av ett flertal ytterligare föreningar som utgett sig för att göra gott för barn och ungdomar på glid, men som vid olika typer av granskningar visat sig ha dolt vad offentliga medel gått till – och överdrivit vilken verksamhet som bedrivits.

Det finns teman som löper som en röd tråd genom resan i Bidragsverige. Vi avslutar med att intervjua yrkesmänniskor som på olika sätt kommit i kontakt med den problematik vi beskriver, och låter dem berätta om risker och förslag på lösningar. När vi går igenom det brottsförebyggande arbetet i Sverige med experterna blir det tydligt: ingen har någon samlad bild av vad som faktiskt görs, om det fungerar – eller vilka som utnyttjar systemen.

BOTKYRKA OCH STATSBIDRAGET

HÄRVAN KRING PENGARNA SOM SKULLE STOPPA GÄNGEN

Det är en kylig onsdag i slutet av januari 2024 när Rikstens skola i Tullinge plötsligt känns som ett nav i något större än den vanliga skoldagen. Utanför entrén samlas ett följe av poliser i uniform och kostymklädda kommunala tjänstemän och politiker. Inne i byggnaden väntar klassrum, korridorer och röster som studsar mot väggarna. Elever kastar snabba blickar mot sällskapet som rör sig genom lokalerna. Justitieminister Gunnar Strömmer och rikspolischef Petra Lundh är här för att se hur Botkyrka arbetar med trygghet. Besöket handlar om det förebyggande, om hur man försöker bryta rekryteringen av barn och unga in i kriminella miljöer innan den ens tar fart, genom att börja tidigt och bygga systematik. Botkyrkas arbete beskrivs för besökarna: det tar avstamp redan i skolan och kommunen vill satsa på samarbete över gränserna – mellan skola, socialtjänst, kommunledning och lokalpolis.

Botkyrka, särskilt Alby, Fittja, Hallunda och Norsborg, har i decennier återkommande pekats ut som ett område där kriminella nätverk fått fäste. Från 1980- och 90-talens gäng och grova brott till senare polisinsatser, skjutningar och myndighetslarm beskrivs Botkyrka som en plats där segregation, social utsatthet och organiserad kriminalitet länge har hängt samman. De norra kommundelarna har samtliga funnits med på polisens listor över utsatta områden sedan de infördes 2015, även om klassificeringen och indelningen har förändrats över tid.

Gruppen leds in i samtal där trygghet och brottsförebyggande

diskuteras. Kommunens företrädare beskriver hur man försöker skapa en vardag där konflikter kan hanteras innan de blir våld, och där barn får verktyg att förstå gränser, ansvar och empati. Ett av exemplen som visas upp är ett särskilt skolprogram som riktar sig till barn från förskoleklass till årskurs fem. »Tåget«, som det heter, är framtaget för Botkyrka med en tydlig ambition: en skola fri från våld. En central idé är att varje elev ska ha minst en trygg vuxen att vända sig till när som helst och att arbetet måste bäras av flera aktörer tillsammans.

Kommunstyrelsens ordförande Stina Lundgren (M) är en av värddarna för mötet, och hennes stolthet är tydlig. Hon beskriver mötet som både varmt och krävande, fullt av möjligheter, men också av de där tunga utmaningarna som alltid följer med trygghetsfrågor.

»Jag är väldigt glad att justitieministern och rikspolischefen besökte oss för att ta del av Botkyrkas brottsförebyggande arbete«, säger hon i kommunens pressmeddelande om besöket. »Det blev ett konstruktivt möte där vi diskuterade både möjligheter och utmaningar på olika nivåer i strävan att uppnå ökad trygghet.«

Under presentationerna återkommer samma budskap: Det krävs en gemensam lägesbild och en struktur där varje del av samhället vet vad de andra gör. Trygghets- och säkerhetsdirektören Pernilla Vera sätter ord på det som ofta är svårt att fånga i politiska budskap och rubriker: att det förebyggande arbetet inte bara är enskilda projekt, utan ett system som måste byggas och hållas ihop över tid.

En annan del av besöket rör det som sker utanför skolans värld, men som ändå påverkar den: den organiserade brottsligheten och dess ekonomi. När samtalen landar i det större perspektivet summerar rikspolischef Petra Lundh dagen:

»Det har varit ett jättebra verksamhetsbesök, där det verkligen är tydligt hur viktigt det är med samverkan mellan olika delar av samhället för att gemensamt kunna bekämpa brottsligheten.«

Sedan byter scenen karaktär. I skolans matsal blir allting mer

vardagligt, med brickor, bestick och sorl. Strömmer och Lundh sätter sig bland elever, och plötsligt är trygghetspolitiken inte en presskonferens eller ett möte, utan en lunchrast. Elever från årskurs 8 och 9 minglar, vill ta bilder – och några passar på att säga till rikspolischefen att poliser borde få högre lön.

Det ingen i matsalen vet den här dagen är att det samtidigt finns en annan berättelse som ännu inte kommit fram. Att året innan, 2023, hade statliga pengar som var avsedda för just brottsförebyggande insatser och för att stoppa gängens rekrytering av barn och unga rört sig genom ovanligt krokiga processer. Under året som precis har inletts kommer en häpnadsväckande historia att rullas upp, en berättelse om svajiga rutiner, tillitsband som blir för nära, och ett hanterande av statsbidrag mot gängrekrytering av barn där gränsen mellan slarv och systemfel blir allt svårare att dra.

1 APRIL 2024

Signaturen »Visselblåsaren« skriver till kommunen för att uppmärksamma dem på att sju tjänstepersoner har hakat på en New York-resa som en grupp »ungdomar« planerat och som Socialstyrelsen bekostat. Visselblåsaren anser att tjänstepersonernas resa är märklig.

Det är därför anmärkningsvärt att varken antalet eller det udda valet av tjänstepersoner fick övriga i förvaltningens ledning att reagera, särskilt med det övergripande kravet att göra besparingar inom hela kommunen.

Den anonyma visselblåsningen, eller tipset om man så vill, om att en New York-resa gjorts kommer in till Botkyrka kommuns visselblåsarfunktion bara ett par veckor efter att de båda delegationerna från Botkyrka kommit hem igen.

En dryg månad senare skriver visselblåsaren på nytt:

Det var en tid sedan jag gjorde anmälan. Jag undrar hur det går och hoppas att det är en oberoende part som samlar in material och ställer frågor och inte förvaltningen.

Den ansvarige juristen som nu fått ärendet på sitt bord svarar tipsaren att visseblåsningen enligt en första bedömning inte bedöms falla inom ramen för visseblåsarlagen eftersom tipsaren inte säger sig själv arbeta vid kommunen. Juristen erbjuder tipsaren att höra av sig för att det ska finnas mer att gå på och om det ändå finns anledning att utreda vidare, men upplyser samtidigt om att då kan anonymiteten bli svårare att garantera. Ärendet avskrivs.

KINA, 3 MAJ

Många journalistiska avslöjanden börjar i ett tips. Ofta ett telefonsamtal, ibland ett mejl och det händer till och med att ett kuvert med känsliga handlingar räcks över vid ett hemligt möte på en skyddad plats. Den här gången sker inget sådant.

Så om resan eller visseblåset har vi inte en susning när min kollega Victoria Gaunitz och jag har bollningsmöte i hennes vardagsrum och dricker kaffe, äter bullar och har en sällsynt stund mellan stora journalistiska grävjobb då tankarna får löpa fritt, takhöjden ligger uppe vid himlen och allt känns möjligt.

Våren 2024 befinner sig Sverige i chock efter våldsvågen som svepte över landet året innan. Gängkriminaliteten är ännu ett ständigt närvarande ämne i det offentliga samtalet. Politikerna lägger fram en rad förslag på repressiva åtgärder, alltså hårdare tag, för att stoppa det som kan kännas som en snabbt snurrande nedåtgående spiral. En del av dem riktar sig mot barn och unga, som bland annat möjligheten till hemliga tvångsmedel även för dem under 15 år som misstänks begå grova brott. Det ska underlätta brottsutredningar och komma åt dem som utnyttjar barn för kriminalitet.

»Utförare« är ett begrepp som blir allt mer spritt i betydelsen barn

och unga som rekryterats för att utföra gängens våldsdåd. Det är som att det finns en aldrig sinande ström av potentiella »utförare«. En åklagare beskriver det senare i ett reportage i Sveriges Televisions Uppdrag Granskning med en liknelse av en kille som står på ett tak och kastar ner ägg och en som står under och försöker fånga och rädda äggen.

»Min uppfattning har varit att vi har stått och försökt samla äggen, och det har vi gjort bra. Vi skulle ha kunnat jobba bättre mot äggkastaren«, säger åklagaren.

Därför, menar åklagaren, måste polisen prioritera och bli betydligt mer effektiv i sitt arbete med att utreda anstiftarna som beordrar gängbrotten.

Men situationen pekar också på att det måste arbetas betydligt mer intensivt även i den andra änden. Rekryteringen av unga utförare behöver hindras.

På vår grävredaktion pratar vi just nu mycket om hur det går med det brottsförebyggande arbetet. Vad görs för att hindra att människor överhuvudtaget hamnar i gängkriminalitetens klor? Victoria och jag har utgjort ett undersökande team på jobbet en tid och är båda intresserade av att undersöka både vad som ligger bakom polisens klassning av vissa områden som »utsatta«, och det brottsförebyggande arbetet mot gängkriminaliteten. Hon har trålat runt efter intressant information.

– Jag har just fått reda på att det finns ett bidrag till sociala insatser i de utsatta områdena som ska hindra gängrekrytering bland barn och unga. Vore det inte spännande att kolla vad de pengarna gått till? säger hon.

Den här dagen bestämmer Victoria och jag oss för att följa pengarna. Vi vill undersöka vart de medel som delats ut till sociala insatser i ut-

satta områden för att stoppa gängrekrytering bland barn och unga har tagit vägen. Ingen av oss har hört talas om det här statsbidraget förut.

Vi påbörjar vår research. Det hela börjar med att Socialdemokraterna 2019 lägger fram ett program på 34 punkter mot gängkriminalitet. Det handlar om allt från fler poliser och hårdare straff till mer brottsförebyggande arbete. Som ett led i detta program avsätts 250 miljoner kronor per år, öronmärkta för socialt arbete med barn och unga i de områden som klassats som utsatta av polisen. Pengarna ska gå till att motverka att de utsätts eller utsätter andra för brott och rekryteras till kriminella gäng. Socialstyrelsen får i uppdrag att dela ut pengarna under tre år med start år 2021. Ytterligare omkring en kvarts miljard kronor tillkommer när myndigheten mot segregation, Delmos, läggs ner och pengar flyttas därifrån till detta statsbidrag. Totalt fördelades närmare en miljard kronor ut i det särskilda statsbidraget åren 2021–2023.

Snabbt inser vi att återrapporteringen till Socialstyrelsen från bidragsmottagande kommuner är summarisk. Kommunerna har fyllt i en webbenkät. Nära en miljard kronor av skattemedel har delats ut utan att det krävs en särskilt detaljerad redovisning av vad pengarna använts till. Någon beskrivning av vad bidraget planerades att användas till behövde heller inte skickas in för att få ta del av medlen. Socialstyrelsen hade räknat ut hur mycket varje kommun med utsatta bostadsområden hade rätt att få och kommunerna behövde bara begära att få den summan utbetald år för år tre år i rad. Totalt fick 28 kommuner med sammanlagt ett sextiototal utsatta bostadsområden, från Borlänge i norr till Malmö i söder, del av statsbidraget.

Regeringen skriver i sitt beslut om bidraget att en synlig närvaro av fältarbetare från socialtjänsten – inte minst på kvällar och helger – kan vara en effektiv åtgärd mot gängkriminalitet och rekrytering av unga. Pengarna är tänkta att gå till unga som hamnat i en kriminell livsstil eller riskerar att göra det. Regeringen hoppas också att statsbidraget ska hjälpa socialtjänsten att bli bättre på att identifiera

dem som behöver hjälp med det. Pengarna ska inte gå till befintlig verksamhet, skriver man, utan komplettera den.

Socialstyrelsen å sin sida skriver i sina instruktioner till kommuner som tar del av statsbidraget att pengarna ska gå till sociala insatser. Insatser som kompletterar och förstärker kommunens brottsförebyggande arbete eller till att utveckla samverkan mellan skola, socialtjänst och polis på individnivå för att öka socialtjänstens förutsättningar att identifiera unga som är i riskzonen att hamna i en kriminell livsstil och kan vara i behov av insatser.

Myndigheten ger också exempel på saker som de kan finansiera, som fältarbetande socialtjänstpersonal som jobbar uppsökande med att skapa relationer med unga, eller sociala insatsgrupper som riktar sig till ungdomar man vill ska lämna den kriminella livsstilen. I webbenkäten för återrapporering frågar Socialstyrelsen vad pengarna har gått till i stora drag, hur det passar in på syftet och om eventuella anställningar bedöms fortsätta efter statsbidragstiden är över. Det finns också detaljfrågor, till exempel frågas specifikt om hur många fältassistenter som anställts.

Victoria, som vid den här tiden är researcher vid Sveriges Radio Ekots grävnav, för in alla svar i ett Excelark så att vi kan leta efter intressanta mönster och avvikelser. Vi kan då se att flera kommuner uppger att de har anställt ett flertal fältassistenter, bland andra Göteborg, Malmö, Sundbyberg och Södertälje. Linköping, som inte ens fått hälften så mycket bidrag som Botkyrka, uppger att de startat en ny enhet i det utsatta området och kunnat anställa nära tjugotalet extra socialarbetare tack vare dessa statliga bidrag.

KINA, 7 MAJ

Någon dag senare går vi igenom Excelarket tillsammans med vår redaktör Gunilla Kyhlén, som är chef för grävnavet på Ekot där vi arbetar. Den kommun som sticker ut i hur de själva beskriver att pengarna använts är Botkyrka i södra Stockholmsområdet. De har

inte anställt fler »fältare« för statsbidraget år 2023. I stället lyfter de fram att de använt en stor del av det riktade stödet till att köpa in konsulttjänster. Nu har vi även väckt Gunillas nyfikenhet. Konsulter känns långt från gängrekrytering, betongförort och kvällspatrullerande socialtjänst.

– Det skjuts och sprängs och Botkyrka hyr in konsulter?! Här har vi det! Vi kollar vidare på Botkyrka, säger Gunilla.

Alla som någon gång arbetat i offentlig sektor vet hur noga det ska vara med bokföringen. I stort sett varje krona ska gå att spåra. Socialstyrelsen har dessutom skrivit i sin instruktion kring det här statsbidraget att det rekommenderas att pengarna bokförs på ett separat konto för att enkelt kunna spåra alla transaktioner och underlätta redovisningen. Så vi begär att få ta del av ett utdrag på alla transaktioner år 2023 på det konto Botkyrka använt. Det borde vara en ganska enkel sak att göra ett sådant ur ekonomisystemet, och många myndigheter skulle nog ha svarat samma dag eller bara någon dag senare.

Medan vi väntar på svar från Botkyrka kommun läser vi igenom de rapporter som Socialstyrelsen har författat kring hur det gått med statsbidragen år 2021 och 2022. Enligt de flesta kommunernas svar i rapporterna har statsbidraget gjort nytta och bland annat gett möjlighet att anställa fältare. Men av rapporterna förstår vi också att några kommuner tidigare är utretts för om de använt bidragen rätt. Kommunerna visar sig vara Nacka, Södertälje, Västerås – och Botkyrka.

Vi begär ut mejlväxlingen mellan myndigheten och dessa kommuner. Det visar sig att Socialstyrelsen visserligen tycker att dessa kommuner använt pengarna på tveksamma sätt, men att de ändå haft för avsikt att arbeta i enlighet med syftet. Därför blir det inga